

2017
1–2. szám

Jog

történeti szemle

BUDAPEST • DEBRECEN • GYŐR • MISKOLC • PÉCS • SZEGED

**A MAGYAR IGAZSÁGÜGY FEJLŐDÉSE.
AZ ORSZÁGOS BÍRÓSÁGI HIVATAL BÍRÓSÁGTÖRTÉNETI
KONFERENCIÁJA A KIRÁLYI KÚRIA VOLT ÉPÜLETÉBEN**

A TARTALOMBÓL

Bírósági szervezettörténet a hazai jogtörténet-tudomány tükrében

„Törvények s törvényszékek javításának gondja”
(A felsőbbírásodás szervezetének átalakítása a 18. században)

A vármegyei nemesi bíraskodás szervezete 1723-ig

Az erdélyi százok bíraskodási szervezete a korai újkorig

Az egyházi bíraskodás európai modelljei a középkorban.
Összehasonlító elemzés a középkori német és magyar intézményi
struktúráról

Rendes és rendkívüli bíróságok a hűtlenségi perek perjogi
szabályozásában és ítélezésében a középkori Magyar Királyság
felosztásáig

A modern felsőbbíraskodás megszervezése Debrecenben

Az esküdtiszék fogadtatása az 1896. évi bünvádi perrendtartás
országgyűlési vitájában

120 éves az Igazságügyi Palota

Az igazságügyi szervezet a fizikai valóságban: a Kúria épülete

A Hatásköri Bíróság Magyarországon

A szabadalmi bíraskodás szervezeti kérdései

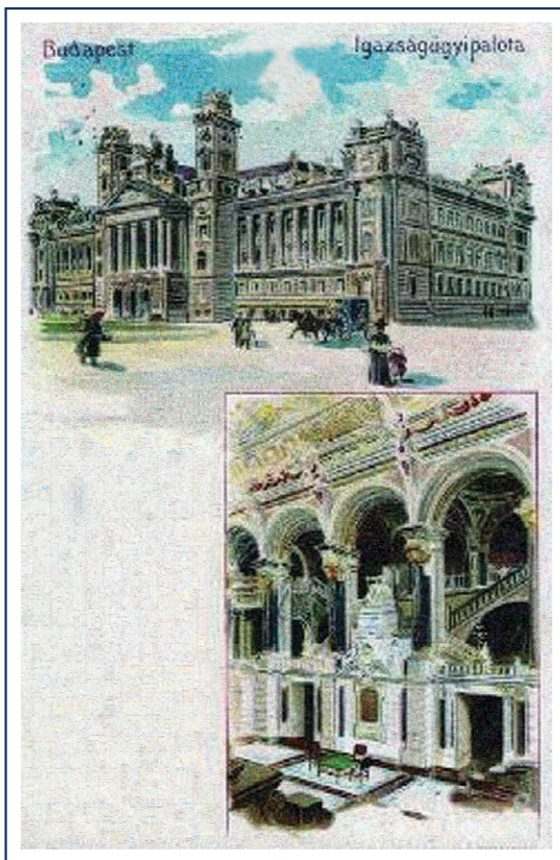
Kartellbíróság (1931)

Változások a bírósági rendszerben 1945 és 1989 között

A magyar bírósági szervezet története a szovjet típusú
diktatúra idején (1945–1990)

A jelenkori bírósági rendszer történeti értékei

A hazai bíróságtörténet szakirodalmá

TARTALOM

A MAGYAR IGAZSÁGÜGY FEJLŐDÉSE.

AZ OBH BÍRÓSÁGTÖRTÉNETI KONFERENCIÁJA A KIRÁLYI CURIA VOLT ÉPÜLETÉBEN

HANDÓ Tünde – Köszöntő.....	1
STIPTA István – Bírósági szervezettörténet a hazai jogtörténet-tudomány tükrében	2
MEZEY Barna – „Törvények s törvényszékek javításának gondja” (A felsőbíráskodás szervezetének átalakítása a 18. században)	10
BÉLI Gábor – A vármegyei nemesi bíráskodás szervezete 1723-ig	21
SZABÓ Béla – Az erdélyi szászok bíráskodási szervezete a korai újkorig	31
BALOGH Elemér – Az egyházi bíráskodás európai modelljei a középkorban. Összehasonlító elemzés a középkori német és magyar intézményi struktúráról	41
BARNA Attila – Rendes és rendkívüli bíróságok a hűtlenségi perek perjogi szabályozásában és ítélkezésében a középkori Magyar Királyság felosztásáig	51
BALOGH Judit – A modern felsőbíráskodás megszervezése Debrecenben	57
ANTAL Tamás – Az esküdtzsek fogadtatása az 1896. évi bűnvádi perrendtartás országgyűlési vitájában	64
BÓDINÉ BELIZNAI Kinga – 120 éves az Igazságügyi Palota	71
MEGYERI-PÁLFFI Zoltán – Az igazságügyi szervezet a fizikai valóságban: a Kúria épülete	87
KONCZ Ibolya Katalin – A Hatásköri Bíróság Magyarországon	96
PAPP László – A szabadalmi bíráskodás szervezeti kérdései	104
SZABÓ István – Kartellbíróság (1931)	111
RÉVÉSZ Béla – Változások a bírósági rendszerben 1945 és 1989 között	118
HORVÁTH Attila – A magyar bírósági szervezet története a szovjet típusú diktatúra idején (1945–1990)	128
KENGyel Miklós – A jelenkori bírósági rendszer történeti értékei	133
NAGY Péter – A hazai bíróságtörténet szakirodalmá	141

A címlapon: Az Igazságügyi Palota

Az épület 1893 és 1896 között eklektikus stílusban épült Hauszmann Alajos tervei alapján.

A Magyar Királyi Kúria számára emelt épület 1949-ig szolgált annak székhelyül, jelenleg nagyobb részét a Néprajzi Múzeum, kisebb részét pedig a Politikatörténeti Intézet foglalja el.

A külső borítókép a Bíróságok, igazságügyi paloták régi képeslapokon (Kapos, 2013) című könyv alapján készült.

A kiadvány megjelenését az Országos Bírósági Hivatal támogatta.

Nemzetközi szerkesztőbizottság:

Dr. Wilhelm Brauner (Bécs), Dr. Izák Lajos (a szerkesztőbizottság elnöke), Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn), Dr. Günter Jerouschek (Jéna), Dr. Srdan Šarkić (Újvidék), Dr. Kurt Seelmann (Bázel), Dr. Erik Štenpien (Kassa), Dr. Martin Löhnig (Regensburg)

Szerkesztőség: Dr. Barna Attila, Dr. Béli Gábor, Dr. Homoki-Nagy Mária, Dr. Koncz Ibolya, Dr. Máthé Gábor, Dr. Mezey Barna, Dr. Révész T. Mihály, Dr. Stipta István, Dr. Szabó Béla

Főszerkesztő: Dr. Mezey Barna
Szerkesztő: Dr. Losonczy Eszter

A képanyag összeállításában közreműködött Bódiné dr. Beliznai Kinga.

A szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3., II. em. 211. Tel./fax: 411-6518
ISSN 0237-7284

Kiadja a Debreceni Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke, a Károli Gáspár Református Egyetem Jogtörténeti-Jogelméleti Intézete, a Miskolci Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Állam- és Közigazgatástörténeti Tanszéke, a Pécsi Tudományegyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Széchenyi István Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Szegedi Tudományegyetem Magyar Jogtörténeti Tanszéke

Felölts kiadó: Dr. Mezey Barna
Kiadói munkálatok: Gondolat Kiadó

nek fenntartása pedig ugyan nem hivatali, de talán még annál is súlyosabb, tradicionális kötelessége a bírói karnak.”

Így nagy örömmre szolgál, hogy bíróságtörténeti projektünk keretében megjelenhetett a Jogtörténeti Szemle ezen különszáma. Ha áttanulmányozzuk a kiadványt, kis büszkeséggel akár azt is mondhatnánk: van miből töltekeznünk, s biztos az az alap, mire építkezhetünk.

Stipta István

Bírósági szervezettörténet a hazai jogtörténet-tudomány tükrében

Az egykori Igazságügyi Palota timpanonján elhelyezett szobrok között a törvényhozó, a bíró, a vádló és a védő mellett helyet kapott a törvényt oktató, a műleírás szerint a „professzor” alakja is. A tudós a „Memento” feliratú kőtáblán nyugtatja bal kezét, a hallgatóságát két figyelmes puttó képviseli. Zala György szobrász és a millenniumi korszak üzenete tehát, hogy az igazságszolgáltatás alakításában komoly feladata van a tudománynak és a hozzá kapcsolódó jogi oktatásnak is. Az alábbiakban – ezt a szerepvállalást követve – a törvénykezés szervezeti részét érintő jogtörténeti szakirodalom néhány tudományos alapművét követem nyomon. Bevezetésként arra a különös ellentmondásra utalok, hogy míg az igazságszolgáltatást modern történeti időszakunk legsikeresebb hatalmi ágának tekinthetjük, annak tudományos feldolgozása messze elmaradt az állami tevékenység másik két klasszikus területétől.

Az elmúlt kétszáz év hazai tudományosságában a történeti szemlélet a jogtudomány szerves részévé vált. A jogunk 19. századi modernizációja során töretlenül érvényesült az a felfogás, hogy e tudományág nem művelhető történeti, közelebbről jogtörténeti ismeretek nélkül. A tételes jog mértékadó tudósai, Angyal Pál, Balogh Jenő, Finkey Ferenc, Szladits Károly maguk is komoly történeti munkássággal rendelkeztek, és csupán arról vitatkoztak, hogy a törvénykezés magyarországi múltjának feltárása milyen forrásbázison történjen, és szemléleti értelemben milyen irányultságú legyen. A hazai jogtudomány hatalmas jogot művelő klasszikusai között nem volt vita a jogtörténeti nézőpont szükségességéről. Annak ellenére, hogy napjainkban gyakran tapasztalunk kedvezőtlen jeleket, bízunk benne, hogy ebben egyetértenek a tételes jog jelenlegi művelői is.

A tanulmány nyomon követi az egykori szerzők tárgyválasztását, kutatási és feldolgozási módszereit. Meltatja Hajnik Imre korszakos művét, Vinkler János kiemelkedő opuszát, majd áttekinti a 20. század – tárgykörrel foglalkozó – szerzőinek legfontosabb munkáit. Ezt követően

Ezúton is szeretném kifejezni köszönetemet a jogtörténeti tanszékeknek, hogy lelkesen és tisztelettel foglalkoznak az igazságszolgáltatás múltjával, tudásuk és áldozatos munkájuk nélkül nem jöhetett volna létre ez a kiadvány. Bízom benne, hogy értékes írásaikat még sok helyen viszontláthatjuk időtálló hivatkozási alapként.

összefoglalja a hazai törvénykezés történetének főbb tendenciáit és az ebből adódó jelenkori jogtörténet-tudományi feladatokat.

I. A rendes bíróságok szervezettörténeti alapművei

1. A sort kétségtelenül Hajnik Imre középkori törvénykezés történetéről írt magnum opusa¹ nyitja, amely egy teljes tudósi életmű napjainkban is megkerülhetetlen terméke. A szerzetesi buzgalommal alkotó szerző már korábbi tanulmányaiiban² számos szervezeti előkérdést tisztázott, nagy műve mégis hézagpótló, hiszen a középkori bírósági szervezetünk átfogó elemzésére a 19. század végéig nem került sor. Hajnik a hazai jogtudósok közül csupán Kovachich Márton György rész kutatásaira támaszkodhatott. A nagy előd, Kitionich János *Directio methodicája* a 17. század eleji állapotokat rögzítette, ezért nem tükrözhetette valós állapotában a középkori eljárásjogot. Werbőczy Tripartitumának törvénykezési szervezetre vonatkozó szabályai is későbbi időszakot, a Mátyás-korabeli viszonyokat rögzítették. Hajnik tehát csupán saját korábbi munkáira támaszkodhatott, a középkori perjogunkat közvetlenül a törvényekből és a korszak okiratainak nagy tömegéből kellett rekonstruálnia. Neki köszönhetjük, hogy a magyar bírósági szervezet és eljárásjog Werbőczy koráig megismerhetővé vált. „Olyan alapvető munkát nyertünk, a mely a későbbi szervezetre és eljárásra is, a mint ezek 1848-ig fennállottak, nem csekély fényt derít.”³

A mű megjelenéséig a korai magyar bírósági szervezetről és eljárásról az említett két mű, Werbőczy Tripartituma és Kitionich János *Directio methodicája* kínált ismereteket. A hiányzó történeti ívet Hajnik rajzolta fel, ezzel elvileg megalapozta és módszertanilag lehetővé tette a magyar bírósági szervezet történetének újabb kori kutatásait. A dualizmus kori kutató kortársak is kiemelték a Hajnik-mű alapozó jellegét, azt hangsúlyozva, hogy ez a munka tette lehetővé a korai magyar jogfejlődés és a rendi kor 1848-ig tartó időszakának egységben történő vizsgálatát. A szerző tudományos eredményei azért is fontosak, mert kimutatta, hogy az 1848 előtti eljárásunk „olyan formái befejezettségnek örvend, mi a vele való beható foglalkozást didaktikai és magasabb tudományos szempontból is igen kívánatosá teszi”.⁴

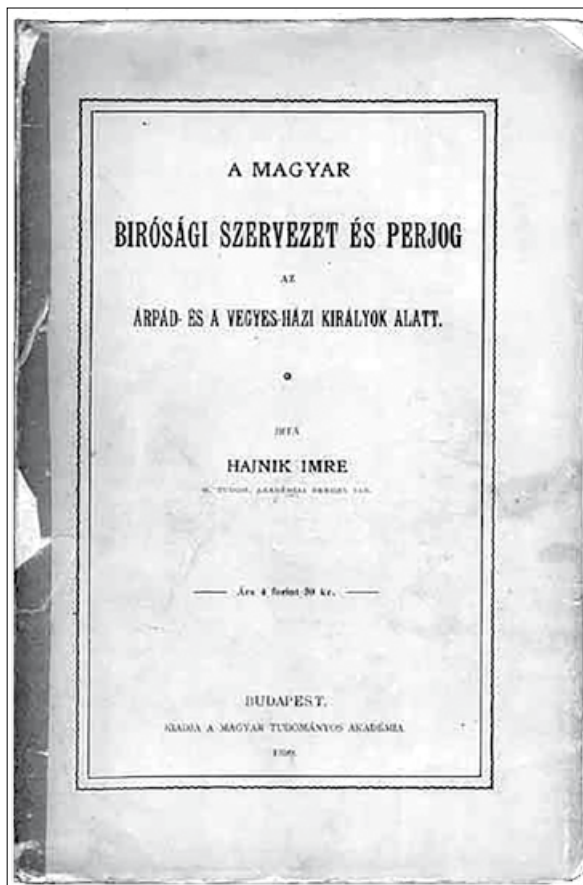
Hajnik Imre meggyőződése volt, hogy a tudomány fejlődését csak megalapozó rész kutatások és monografikus

igényű feldolgozások útján lehet előre vinni. Ezért tartotta fontosnak a jól kiválasztott és alaposan megírt előtanulmányokat. A középkori törvénykezés történetéről írt alapmunkája is szintetizáló jellegű, jelentős részben saját korábbi műveinek eredményeként született. Hajnik munkájának – napjainkban is figyelembe veendő – további pozitívuma, hogy kutatásait beágyazta az európai jogfejlődésbe, ezért történeti következtetései a szűk horizontú „nemzeties” feldolgozásokhoz képest szilárdabb talajon állnak. Metódusára a pozitívista szemlélet és a tényisztelelő kutatói törekvés jellemző. Tárgybeli művében a jogi szempontokon túl számos általános és művelődéstörténeti, sőt a gazdaság korabeli állapotát jellemző kutatási eredményeket, tényeket és adatokat is figyelembe vett.

Hajnik Imre könyvének tárgya a középkori magyar igazságszolgáltatás. Ezen belül főleg azokat a – perjogi szempontból releváns – viszonyokat elemezte, melyek hazánkban a mongoldulástól a mohácsi vészig a jogi életre alapvető befolyást gyakoroltak. A tárgyválasztása hézagpótló, hiszen a középkori magyar perjog anyaga saját korában rendszeres jogkönyvi összefoglalást nem látott, és tudományos feldolgozásban mind ez ideig nem részesült.⁵

A napjaink kutatási programjait is befolyásoló mű hazánk igazságszolgáltatási szervezetének és eljárási rendjének első ötszáz évét fogja át. Jelentőségükhöz mért terjedelemben foglalkozik a királyi kúria, a nemesség, a polgárság, a jobbágság és a kiváltságos népelemek (kunok, jászok, szászok, zsidók) bíróságaival. Ezt követően elemzi a szentszéki törvénykezés, továbbá a társországok és a vidéki bánóságok bíróságainak szervezeti sajátosságait. Az alapmű – később keletkezett terminológiával – törvénykezési tematikájú, hiszen jelentős terjedelemben foglalkozik a peres eljárás és a végrehajtás korabeli történetével is.⁶ A monográfiát a perjogi kategóriák jegyzéke egészíti ki.

Hajnik felhívta a figyelmet a magyar középkor okleveles kutatásának fontosságára, de arra is, hogy a jogbiztosító okiratok tudós kutatóinak megfelelő történeti és jogi ismeretekre van szükségük. A könyv lényegi részeit, a bíróságok szervezetét, a perbeli személyek jogállását, az idézések normáit, a hatánapok, perhalasztások szabályait, a bizonyítás korabeli elveit, az ítéletek és perorvoslatok korabeli rendjét egyidejű, javarészt általa feltárt oklevelek alapján rekonstruálta.⁷ Művének forrástani újdonsága

miatt kortársai neki tulajdonították a hazai történettudomány legfontosabb segédtudománya, a sajátos magyar oklevéltan megalapítását is.⁸

A korszakos mű már megjelenésekor osztatlan elismerést váltott ki. A csekély számú bírálat a szerző írásos szövegbe vetett túlságos bizalmáról szólt, amely összefüggött azzal, hogy a szerző inkább jogászként, mint történetíróként dolgozta fel választott tárgykörét. Azzal egyet lehet érteni, hogy alapos történeti ismeretei ellenére Hajnikot jobban érdekelte a tárgyalt intézmények jogi természete, mint a sokszínű valóság, történelmi magyarázata. „Ő csak annyiban volt történetíró, amennyiben a történelem birodalmába tartozik az a kor, melynek jogéletével foglalkozott.”⁹

A monográfia eddigi legszínvonalasabb tudományos értékelését Illés Józsefnek köszönhetjük. Szerinte egy egész tudósi élet érdemes munkája került a magyar történettudomány asztalára. Álláspontja szerint csak hosszú évek kutatómunkája, a szerző által követett európai szellemű közelítésmód, és a tényekre alapozott, oklevelekkel hitelesített analízis tette lehetővé a mű megszületését. Az alkotás a magyar jogtörténet tudományának fejlődésében is alapvető jelentőségű, mert – ha tételes eredményeitől eltekintünk is – a legnagyobbat azzal érte el, hogy megindokolta a magyar jogtörténet létét, tudományos pótolhatatlanságát. „Megmutatta, miként lehet azt egész középkori folyamában feldolgozni. Nem riaszthat többé már vissza az, hogy okleveleink publikációja az Anjou-korral jóformán véget ér; az sem, hogy jogtörténeti monografikus irodalmunk úgyszólván nincsen. Kovachich Márton György bámulatatos adatgyűjtő munkássága nem veszett kárba; megtermette gyümölcseit egy század alatt lassan és észrevétlenül.”¹⁰ Hajnik művének előszavában maga is Kovachich emlékére idézi, hangsúlyozva, hogy a 18. század nagy kutatójának munkásságát folytatja – és legalább részben – ezt a művet kívánja befejezni. Rokontja a két munkásságot a hiteles adatok összegyűjtésére irányuló, és a középkori jogunk egyik legfontosabb területének hiteles rekonstrukcióját célzó törekvés is.¹¹

A kötet a hazai törvénykezés korai történetének ma is leggyakrabban idézett műve. A szerző könyve megírásakor egyetemi tanár és az Akadémia rendes tagja volt. E két minőséget, elvárásrendszert, szemléleti különbséget műfaji nézőpontból is jól el tudta határolni. Alapműve nem tankönyvnek szánt munka, nem keverednek benne a két műfaj gyakran egymással ellentétes követelményei.

Könyvében kerülte az érdekességeket, a különlegességeket. Ez összefügg azzal, hogy Hajnik rendkívül tisztelte a tudományt: úgy vélte, hogy a jogéletbeli extrémítások, a nagyközönség számára érdekes epizódok nem illenek abba a szűk keretbe, melyet egy „példás önmegtagadással és mindenkor zajtalanul” dolgozó komoly tudósna mindig tiszteltben kell tartania.¹² Hajnik műve az akkori Tudományos Akadémia inspirációja nyomán született, és e testület vállalta annak kiadását is. A megjelent munkát a testület Szrokay-díjban részesítette. Az indokolás szerint e művel kezdődik hazai bírósági szervezettörténet egyéni csúcsteljesítményeinek sora. „Létrejött a hazai tudomány jelentékeny haladását jelenti, vele eredetiség, a végzett munka nagysága s az elért tudományos eredmény tekintetében a ciklus egyik munkája sem vetekedhetik.”¹³

Hajnik – Illés József szerint – az emberi teljesítőképesség határáig ment, de vállalását sikerrel teljesítette. Visszahelyezte magát a választott korszakba, és tudományos módszerrel megírta azt a jogkönyvet, melyet elődeink a maguk idejében elmulasztottak összeállítani. Megírta jobban, szabatosabban, módszeresebben és érthetőbben. Szerzőnk még nélkülözni kényszerült az Anjou-kori oklevelek gyűjteményeit. Az elmúlt harminc évben megjelent az okmánytár harminc kötete, amelynek regesztái kiváló lehetőséget kínálnak a Mohács előtti bírósági szervezet alaposabb kutatásához. Alkalom lenne tehát a mű továbbfejlesztésére, esetleg egy kritikai kiadás megjelentetésére. A mű perjogi szakkifejezéseket tartalmazó függeléke alapul szolgálhatna egy jogtörténeti kategóriagyűjtemény összeállításához.

2. Vinkler János kétkötetes műve, a hazai bírósági szervezettörténet második komoly tudományos alkotása szintén a Magyar Tudományos Akadémia pályátelele nyomán született.¹⁴ Van tartalmi összefüggés is Hajnik és Vinkler munkái között. A jogi monográfia-díjat a tudós testület 1916-ban ugyanis kifejezetten Hajnik Imre művének folytatására, a bírósági szervezettörténet Mohácsról 1848-ig terjedő korszakának feldolgozására hirdette meg. A kiírás szövege azonban félreérthető volt, azt tartalmazta, hogy „fejtessék ki a magyar igazságszolgáltatási szervezet és a polgári peres eljárás a mohácsi véstől 1848-ig”. A pályázatban nem szerepelt a „történet bemutatása”, amelynek hiányát később az Akadémia bírálóbizottsága komolyan kifogásolta.¹⁵

A reménytelenül nagy feladatra Vinkler János pécsi jogakadémiai tanár vállalkozott, de pályamunkáját csupán részben kidolgozva adta be az Akadémiának. A mű második részéről csupán egy tervezetet állított össze. Magyar Gyéza és Illés József, a bírálóbizottság tagjai 1920. március 10-i jelentésükben az elkészült összeállításról elismeréssel nyilatkoztak és azt javasolták, hogy a szerzőt a Magyar Tudományos Akadémia a teljes munka megírásával bízza meg, és jogosítsa fel arra, hogy az eddig elkészült részeket könyv alakban is forgalomba hozhassa. A pályamunka első része ennek megfelelően 1921-ben jelent meg. Ez a kötet teljes egészében a központi igazságszolgáltatási szervezetről szól.¹⁶

Vinkler művének előszavában maga is úgy értelmezte feladatát, hogy neki Hajnik Imre klasszikus munkáját

kellett folytatnia és befejeznie. „Most, amikor befejezett munkával lépek az olvasó elé, mély tisztelettel és meghatódottsággal olvasom a Hajnik által az ő munkájához írt előszót. Csak most tudom igazán átérteni, mennyi tárgyszeretet s a részletekben fennmaradó munkaprogram tudatának milyen óvatos beismerése csendül ki azon gondolatából, hogy munkám nem támaszkodhatott, mint a külföldi jogtörténeti irodalom, jogkönyvbe már rendszeresen összefoglalt perjogi anyagra.” Alappal hivatkozott arra, hogy az ő helyzete könnyebb volt, mert a Hajnik által is felhasznált Kovachich Márton György forrásanyaga mellett segítségül hívhatta Weböczy Tripartitumát, a Qadripartitumot, Kitionich János Directióját, a Commissio Systematica anyagát, Huszty István Jurisprudentiáját, Szegedy János Tyrociniumát, sőt Kelemen Imre, Frank Ignác és Kövy Sándor munkáit is. „Munkám rendszerének alapja mindezek dacára a jogforrásanyagból, nevezetesen törvényekből, statútumokból és az ezek alapján fejlődött gyakorlatból kicsendült életszellem volt. Elszórt anyagból első kísérlet után, a középkorra és újkorra vonatkozólag egyaránt, szeretettel és megértéssel még sok eredményt lehet elérni.”

A szerző – teljesíthetetlennek bizonyult ambícióval – Hajnik könyvének részbeni korrekcióját is tervbe vette. Első kötetének bevezető oldalán arról írt, hogy különösen az állandó bíráskodás kérdése került el a nagy előd figyelmét. Ennek az addig valóban tisztázatlan kérdésnek, nevezetesen a bíróság szabályszerű megalakításának és a határozathozatal módjának ismerete nélkül nehezen lehetett a bírósági szervezet 1526 utáni legfontosabb kérdéseiben állást foglalni. Vinkler ezenkívül programba vette a királyi tanács, különösen a kisebb királyi tanács igazságszolgáltatási szerepének feltárását is.

Az első kötet a magyar központi igazságügyi szervezet fejlődését tárgyalja Mohácsról 1848-ig. A könyv részletezi a korabeli törvények legmagasabb szintű bíróságokra vonatkozó rendelkezéseit. A királyi táblára és az akkori hétszemélyes táblára (lassan állandósuló elnevezéssel a királyi Kúriára) vonatkozó alfejezetek azonban lényegében az ítélőszékek hatásköréről és tagjainak név szerinti felsorolásából állnak, így kevés érdemi információval szolgálnak.

A kiváló jogtörténész-kortárs, Gábor Gyula is utalt arra, hogy ilyen közelítéssel nem lehetett kideríteni, hogy a korabeli felsőbíróságok függetlenek voltak-e, egyáltalán milyen volt a viszonyuk a hatalmát folytonosan kiterjeszteni kívánó királyi kancelláriával. Ez a dikasztérium a király nevében ellenőrizte a jogszolgáltató fórumokat, rendszeres beszámolót kért a királyi táblától, utasítást adott ki arról, hogy a királyi ítélőtáblán házi jegyzőkönyvet vezessenek. A királyi kancellária fegyelmi hatóságot gyakorolt a királyi tábla felett, és pénzügyi szempontból is erősen befolyásolta azt. Vinkler nem vette figyelembe, hogy a rendi korszak Kúriáján a bírósági tagok kinevezésénél döntő szempont az uralkodóházhoz való hűség volt. Nem vette tekintetbe azt sem, hogy a királyi tábla az országgyűlés alsó házának integráns részeként működött, és elnöke, a bizalmi alapon kiválasztott személynök, egyszersmind fontos törvényhozási tényező, a követi tábla elnöke

volt. Az összefoglalás nem utal a bírák javadalmazására, nem tekint ki a bíróképzés gyakorlatára, továbbá mellőzi a bírói rekrutáció és a korabeli jogászképzés – igazságszolgáltatással összefüggő – áttekintését is. A mű további hiányossága, hogy nem elemezte a Kúria bíróságainak rendelkezésre álló ügyforgalmi adatait, nem foglalkozott az 1723-ban létrehozott kerületi táblák működésének – rendelkezésre álló, hiteles forrásokból követhető – eredményeivel. Nem kereste magyarázatát annak sem, hogy a jogkereső közönség miért volt elégedetlen a királyi táblák működésével, miért volt jelentős a működésükkel szembeni panaszok száma és miért került sor a pesti királyi ítélőtábla ellen már működésének ötödik évében szigorú fegyelmi vizsgálat elrendelésére.¹⁷

Számos kifogás érte a művet azért is, mert szerzője nélkülözte azokat a kancellária útján kiadott királyi szabályrendeleteket (instrukciókat), amelyek egyrészt a Kúria bírósági ügyviteli szabályait tartalmazták, másrészt számos perjogi szabályt rögzítettek. Az első ilyen szabályrendelet (*Instructio pro tabula nostra regia*) már 1724. május 1-én, a pesti királyi ítélőtábla működésének kezdetekor megjelent, ezt később számos szabályzat követte. Az olvasóknak nélkülözniük kellett a Kúria döntvényjogát is. Ez azért volt sajnálatos, mert az elvi ítélkezésnek nyomai hazánkban már a 16. században feltűntek. Elkerülte a szerzői figyelmet a *Planum Tabulare* is. Így a mű nem foglalkozott a megyei bíraskodás, valamint az alsóbb szintű igazságszolgáltatási szervek tényleges működésével sem. A helyi bíróságok tevékenységének feltárása, az igazságszolgáltatás működésének bemutatása napjaink jogtörténetészeinek restanciája maradt.

Vinkler János 1526 és 1723 közti időszakra vonatkozó fejtegetései alapvetően a törvényekben és a helyhatósági statútumokban foglalt igazságügyi rendelkezésekhez kötődtek. Ez a módszer gyakori ma is, pedig a perbeli okiratok vizsgálata nélkül nehéz meghatározni azt, hogy mely törvényhozási intézkedések szóltak a rendkívüli viszonyokról, melyek tartalmaztak ideiglenes szabályozást, és melyek a maradandó hatásúak, tehát a további fejlődés szempontjából meghatározó jelentőségűek.

Vinkler okleveles kutatásai sem voltak olyan alaposak, mint a nagy elődé, igaz, a szűkebb körben felhasznált forrásanyagot hatalmas kritikai erővel elemezte. A jogtörténész kortársak azt is hiányolták, hogy a szerző elmulasztott párhuzamot vonni a magyar és külföldi, különösen az angol jogfejlődés között. Bírálata tárgya volt a szervezeti működés hiányos feldolgozása is. Későbbi szerzők még Vinkler azon álláspontját is vitatták, hogy az 1723-as igazságügyi reformok lényege a hétszemélyes tábla, a királyi ítélőtábla és a kerületi táblák modern perjogi értelemben vett hatáskörének megállapítása volt. Ma már a szóban forgó reformok legnevezetesebb eredményét e bíróságok szervezetének törvényes szabályozásában és a királyi bíraskodásnak a kerületi táblákkal megvalósított decentralizálásában látjuk. A tudósi vállalat ebben az esetben meghaladta az emberi teljesítőképesség határát. A szervezet működésének vizsgálata ugyanis feltételezte volna az országos és helyi levéltárak anyagának alaposabb feltárását és részletesebb feldolgozását. Erre nem került, nem kerül-

hetett sor. Érdemben nem csökkentette e hiányt az sem, hogy Vinkler az első kötet kiadása után néhány tárgybeli tanulmányt is megjelentetett.¹⁸

A mű második kötete¹⁹ két részből áll. Az első rész a vidéki igazságügyi szervezet fejlődését vázolja, a második a Mohács utáni polgári peres eljárás múltjával foglalkozik. A vidéki igazságszolgáltatás történetét a kerületi ítélőtáblák kialakulása keretében, az ítélőmesterek bíraskodásának ismertetésével vezeti be. A kortárs jogtörténész elismeréssel szólt arról, hogy a hazai irodalomban addig elhanyagolt ítélőmesteri bíraskodás önálló fejezetet kapott, s abban „mély jogászai tudásra és elmeélre valló fejtegetéseket produkál erről a sajátságos bírói székről, melyet még joghistorikusaink is alig ismernek”.²⁰ Nem kétséges azonban, hogy ebben a fejezetben is szükség lett volna a történeti szempontok erőteljesebb érvényesítésére, minde előtt az okleveles források felhasználására. A választott források szűkössége miatt eleve nyitva maradtak az ítélőmesteri bíraskodás létrejöttének körülményei, hiszen ezekről a feldolgozott törvények nem szólnak. Az sem derül ki, hogy miképpen alakult meg az ilyen ítélőmesteri törvényszék, hiszen ehhez is az oklevelek elemzése adott volna választ. Gábor Gyula később feltárta ezt a folyamatot, és kimutatta, hogy az ítélőmester idézte meg a feleket, majd az illető vármegyeyebeli előkelő nemes urak, esküdtek és egyéb jogban jártas személyek tartottak bírósági üléseket. Az ítélőmesteri törvényszék vidéken lényegében a régi (generális kongregációk alkalmával lefolyt) nádori ítélkezést mintázta, azzal a különbséggel, hogy ezeken nem a nádor, hanem a nagybírák valamelyik ítélőmestere elnökölt.²¹ Hiányzik az ítélőmesteri ítélkezés utóéletének bemutatása is. Az országos levéltár táblai osztályán őrzött „*Lexicon octavale*” előszava szerint „per abusum odafejlődött a dolog, hogy az ítélőmesterek megbízás nélkül lóra ültek és magukhoz vévén az írnokaikat, bebarangolták az országot és bíraskodtak nem csekély panaszára az ország-lakosoknak”.²²

A Mohács utáni bírósági szervezetről szóló fejezet áttekinti a megyei bíraskodást, a városi bíróságok és a különleges ítélő fórumok (a Jászkun kerület, a Hajdú kerületi, a szepesi kerületi, a tiszamelléki korona-kerület jogszolgáltató szerveinek, a zsidók, az erdélyi és horvát-szlavón bíróságok, a bányabíróságok, a delegált és választott bíróságok és a szentszéki testületek) történetét.

Gábor Gyula, az okleveles kutatás fanatikusa, el sem tudott képzelni igazi történelmi munkát, még jogtörténetit sem, okleveles illusztrációk nélkül. Ha ezt a hiányt pótolná, Vinkler „azzal a nagy tudással és jogászai ismerettel melyet mostani érdemes dolgozata elének tár, igazi adeptusként fogjuk őt a jogtörténeti irodalom terén üdvözölni”.²³ A munkát lesújtó bírálattal illette Degré Alajos. Azt elismerte, hogy a szerző az egész Horthy-kor legnagyobb terjedelmű jogtörténeti munkáját írta. Dicsérte az ambíciót, hogy a pécsi jogtanár Hajnik művét akarta folytatni a bírósági szervezet és perjog fejlődéséről. Kifogásolta viszont, hogy – egyetlen bizottsági munka kivételével – levéltári forrásokat nem használt, csak a törvényeket idézte és „magyarázgatta”. Állította továbbá, hogy a szerző „terjedős és mesterkélts magyarázatainak a tényleges gyakor-

lathoz semmi köze sincs”, ezért a vaskos könyvnek mint „jogszabály-összeállításnak sem vesszük hasznát”.²⁴

Vinkler műve ennek ellenére számos módszertani tanulsággal szolgál. A jogtörténeti (ideértve törvénykezési jogi) feldolgozások első munkafázisa a történetileg releváns tények és források feltárása. Ez az aktivitás komoly történeti-módszertani felkészültséget igényel, mindenképp előtti alapos forráskritikai tapasztalatot feltételez. E kritériumnak Vinkler módszere nem felelt meg, hiszen a szerző nem vállalta az okleveles anyag felkutatását és feldolgozását. Ez egyben azt is jelentette, hogy nem tudta összehasonlítani a törvényekben és statútumokban talált rendelkezéseket a valóságos élettel, amely csupán az okleveles anyagokból bontható ki. Az első fázisban elvégzett munka után kerülhet sorra a második tevékenységi kör, a dogmatikus joghistóriai elemzés. Ezt követi a harmadik zárószakasz, a tanulságok levonása. Ezeket a kutatói, elemzői és feldolgozási fázisokat fellelhetjük Hajnik nagy művében, de nem igazolhatjuk vissza a Vinkler által írt monográfiában.

Szerző művének mindkét kötetében a jogtörténeti kutatói folyamat második része dominál. Ugyan biztos elméleti alapokkal, jogász felkészültséggel és erős történelemkritikai érzéket eláruló apparátussal foglalkozott igazságügyi szerveink fejlődésével, viszont csupán a törvényi és helyhatósági jogforrásokat használta fel. Napjainkig szóló tanulság, hogy pusztán e forrásbázison a jogintézmények történetét nem lehet kellő alapossággal feltárni. A rendi korszak írott jogforrásai, a törvények és statútumok legfeljebb arról tájékoztatnak, hogy a jogképző szerveink miként képzeltek el a bírósági rendszert, hogyan kívánták meghatározni a jogszolgáltatás fő irányait. Degré Alajos is azt vetette Vinkler szemére, hogy „szemmel láthatólag el sem tudta képzelni, hogy a 16–17. században a törvényeket halálos pontossággal nem hajtották volna végre”. A nagy terjedelmű munka máig szóló további módszertani üzenete: a történeti műveknek azt kell feltárniuk, hogy a jogszolgáltatás miként működik a valóságban. A historikus jogász nem nélkülözheti az archivált forrásokat. Ebben az összehasonlításban is említenünk kell a Hajnik-mű minőségi előnyeit.²⁵

A sokat bírált két kötet a Horthy-korszakban megjelent legerjedelmesebb szervezettörténeti tárgyú összefoglalás volt. Magyar Gyéza e mű szerzőjét 1928-ban az MTA levelező tagjának ajánlotta, mert úgy látta, hogy a szerző tízéves fáradtságos kutatómunkája révén az igazságszolgáltatásunk történetének fontos részleteit tette ismertté.²⁶ A monográfiát – hiányosságai ellenére – ma sem nélkülözhetjük. Irányt szabott a további kutatásoknak, és a nagyszámú normatív források számbavételével megkönnyítette a kérdés további tanulmányozását. A szerző magas szintű jogi kultúrával elemezte a szervezeti törvényeket, ezzel elősegítette a kutatók helyes fogalomértelmezését napjainkban is.

3. A Mohács utáni bírósági szervezetünk tudományos elemzésében fontos szerepe volt Bónis Györgynek is. A nagy életműből tárgykörünkhöz az 1723-as bírósági szervezeti reformról szóló kismonográfia köthető.²⁷ A mű Eck-

hart Ferenc szemináriumában, a mester inspirációja nyomán született, és eredeti célja az 1715. évi XXIV. tc. által életre hívott, a törvények és a jogszolgáltatás javítására kiküldött bizottság tevékenységének összefoglalása volt. A történeti szakirodalom korábban e testület tevékenységét célt tévesztettnek és eredménytelennek tartotta. Bónis György igazolta, hogy a bizottság elaborátuma komoly befolyással volt a korszakos 1723-i bírósági szervezeti reformra.

A könyv első fejezete a 17. századi magyar bíraskodás gyakorlatát, az igazságszolgáltatás korabeli állapotát foglalja össze. A szerző szerint ez az áttekintés szükséges, de nehéz kísérlet volt, mert szakirodalmunk e század jogszolgáltatásáról „semmi érdemlegeset nem mond”. A vázlat alapjául a vizsgált bizottsági és országgyűlési tárgyalások helyzetleíró részeit használta fel, kiegészítve a törvények, egykorú tanulmányok és a táblai osztály okleveleinek adataival. Ez az időszak – megállapítása szerint – a bíróságok működése szempontjából a jogtörténetünk legszomorúbb fejezete volt. A király politikáját a „bizalmatlanság és az anyagiasság vezették, a bírakat viszont a kényelemszeretet és a lelkiismeretlenség”.²⁸ A további fejezetek a reformgondolatok felmerülését, tárgyalását és megvalósulását írják le. Az áttekintés kezdő éve 1687, amikor a jogi reformbizottság megalakításának gondolata a Négyeskönyv óta először került országgyűlési tárgyalás alá, záró időhatára 1729, amikor a bírósági reform a gyakorlatban is megvalósult, és az új Hármaskönyv elkészítésének tervét véglegesen levették a napirendről.

Bónis egy alaposan kidolgozott és érdekes fejezettel egészítette ki a Vinkler által megrajzolt képet. Új volt a tematikai közelítés is: míg Vinkler az 1724. évi átalakulást főleg a királyi Kúria szempontjából vizsgálta, addig Bónis a kerületi táblák létrejöttének történeti előzményeire fókuszált. A fiatal szerző elemezte a 17. század végén született bírósági szervezeti reformképzéseket, majd nyomon követte ezek sorsát az 1712-i országgyűlés tárgyalásain. Az addigi jogi szakirodalomban előzmény nélkülinek számított a Systematica Commissio tevékenységének, vitáinak értő módon való felszínre hozatala, és újszerűnek tekinthető az uralkodó és a rendek eltérő álláspontjának bemutatása is. Bónis – szűk terjedelemben ugyan, de – nyomon követte a reform során kialakult szervezet gyakorlatát. Ezt a kutatómunkát folytatnunk kell.²⁹

A szerző magyarázatát adta a reform szükségességének, alaposan elemezte a bíróságok szervezetének átalakítás előtti állapotát, majd történeti sorrendben ismertette a reformtervezetek hosszú sorát, végigvezetve az olvasót a reformot előkészítő bizottság munkáján és harcain. Mellőzte a törvények részletes ismertetését, amit Vinkler már elvégzett. Bónis művének jogtörténeti szempontból legérdekesebb része az első fejezet, melyben a bíróságok 17–18. századi szervezetét és azok tényleges helyzetét ismertette. E fejezet nagy értékét az adja, hogy okleveles adatokkal, a bírósági törvényszakok ülésgjegyzékei és naplói alapján dolgozott. A gyakorlati életből vett esetekhez kiváló háttérrel szolgáltatott az egykorú jogirodalmi művek, és a megelőző korszak törvényei.

Az 1724. évi reformok jelentőségéről szóló szerzői megállapítások napjainkban is érvényesek. Ezek szerint a

királyi és hétszemélyes táblák szervezete lényegében már a 17. században kialakult. Bónis arra is rámutatott, hogy a Kúria igazságszolgáltató tevékenysége a reform után sem vált állandóvá, hiszen továbbra is gyakoriak voltak a törvénykezési szünetek, és változatlanul szabdalták az ítélkezési folyamatot az ünnepek és dekretális időszakok is. A szervezeti reform legfontosabb eleme, hogy 1724-ben törvényben rögzített hierarchia alakult ki, amelyhez a működés időhatárainak szabályozása is társult. A Mohács utáni időszakban a királyi tábla a különböző törvénykezési időszakokban az ügyek szűk körében járhatott el, addig 1724 után minden ide utalt perben állandóan ítélkezhetett. Ez, a megszabott időpontok között évről évre megújuló teljes hatáskörű kuriális működés, az 1724. évi reform egyik fontos eredménye. Az is alapvető változás volt, hogy a korábban meghatározatlan ítélkezési hatáskörrel rendelkező protonotáriusok számos kifogást kiváltó ítélkezése megszűnt, és helyettük a meghatározott hatáskörrel rendelkező királyi bíróságok, kerületi táblák létesültek. Bónis szerint a bírósági reform jelentősége csak az előzmények alapján érthető meg. Ma is úgy látjuk, hogy az új bírósági szervezet az addigi komplikált és a bizonytalan szokásra épülő berendezkedés helyett óriási haladást jelentett. Szervezeti lényegét tekintve az innováció a hétszemélyes, a királyi és a kerületi táblákra vonatkozott, a reform kulcsa a hatáskör fogalmának érvényesítése, garanciája a kerületi tábla szervezése volt. Bónis értelmezése szerint a kerületi táblák teljesen új bíróságok voltak, melyekben a felsőbíróságoknál talaját vesztett dekoncentráció érvényesül. Hangsúlyozta, hogy ez nem volt decentralizáció, hiszen a kerületi táblák a központ szervei voltak akkor is, ha vidéken működtek. Az új szervek szorosan meghatározott hatáskörrel, hivatalszerűen járnak el. Átvették az ítélőmesteri ügyeket, de azokkal minden kapcsolatuk megszakadt. Összefoglalva az újítás eredményeit, szerinte az újjászervezett bíróságok közös jellemvonásai a hatáskör és az egység, a hétszemélyes táblától eltekintve pedig az állandóság. Figyelemre méltó még, hogy a királyi bíróságok vidéki szerveinek kiépítésével a rendiség ismét vesztett egy pozíciót, és az egész berendezkedés jelentős lépés volt az „abszolutizmus, de egyben a korszerűség felé”.³⁰

A mű forrástani újdonsága, hogy – Hajnik után először – szerzője jelentős mennyiségű archivált anyagot használt föl. Az új tudományos eredményeket Bónis a nagy szorgalommal feltárt elsődleges forrásokból merítette. Az Országos Levéltár vonatkozó anyagán kívül kutatási körét a Magyar Nemzeti Múzeum (ma OSZK) és a Tudományos Akadémia kéziratáiraira is kiterjesztette. Hivatkozta a bécsi levéltárak (Staatsarchiv, Staatsarchiv des Innern, Hofkammerarchiv) addig ismeretlen anyagait is. Munkája ezért 1724. évi reform és az újabb kori magyar bírósági szervezet irodalmának komoly nyeresége.³¹

Bónis műve összetatlan elismerést váltott ki. Egyedül Degré Alajos vetette fel, hogy az 1724-es reform modernizált ugyan, de szakított a magyar hagyományokkal, hiszen német hatásra bevezette a területhez kötött táblai rendszert. Szerinte a magyar jog szellemiségének jobban megfelelt volna a helyhez nem kötött ítélőmesteri bíraskodás,

mint a rögzített illetékességű kerületi táblák kialakítása.³² A 18. század eleji újítások közül valóban a kerületi táblák voltak azok, amelyeket 1868-ban meg kellett szüntetni, mert nem lehetett őket az akkori magyar jogszolgáltatás keretébe illeszteni.

4. 1961-ben jelent meg egy többszerzős kiadvány, amely 1996-ban illő nyomdai kivitelben újra napvilágot látott.³³ Az eredeti összeállítás ugyan felsőfokú tansegédletnek készült, mégis – részben a szerzők igényessége, részben a részmonográfiák hiánya miatt – jelentősen meghaladta a tananyagok szokásos nívóját. Az egyes részek feldolgozása azonban nem azonos mélységű kutatáson alapult, és a társszerzők metodikájában is markáns különbségek mutathatók ki.

Amint a szerzők az előszóban maguk is megállapították, az anyag feltárásánál, majd közlésénél célszerűségi, mindenekelőtt a felsőfokú levéltárosképzéssel összefüggő szempontokat vettek figyelembe. Ez a magyarázata annak, hogy az 1526 előtti korszakról, melynek a levéltárakban kevés okleveles emléke maradt, viszonylag rövidebb összefoglalást adtak. E rész szerzője, Bónis György a korai rendi kor bíróságainak történetét taglalta, bemutatva a központi bírósági szervezet, az úriszék, majd a vármegyei törvényszék kialakulását.

Ennél lényegesen részletesebb az 1861 utáni korszak kidolgozása, minthogy a legutóbbi száz év hatalmas iratanyagához a levéltárosoknak alaposabb ismeretekre van szükségük. Legnagyobb terjedelmet az 1526 és 1861 közötti három és fél évszázad törvénykezéstörténete kapta, amely fejezet számos helyen kiegészíti Vinkler János megállapításait. A kötet ezen, terjedelemben legnagyobb és feldolgozásban is legönállóbb része Varga Endre munkája, mely a kései rendi kor időszakát öleli fel. Nem csupán a szorosan vett Habsburg-Magyarország bíróságait és perjogát tárgyalja, hanem Erdély, Horvát-Szlavónország bírósági szervezetével, valamint a katonai határőrvidék és a török hódoltság jogszolgáltatásával is foglalkozik. A magyar fejlődés korszakhatárait a Rákóczi-szabadságharc bukása (1711), II. József halála (1790), végül a polgári forradalom és szabadságharc (1848–49) szerint állapította meg. Maga az anyag gazdag, sokoldalú, jórészt eredeti kutatások, a szerző évtizedes levéltári munkájának eredménye.

5. A polgári időszak bírósági szervezetének eddigi legalaposabb tudományos feldolgozása Máthé Gábor nevéhez köthető.³⁴ A mű témaválasztáshoz kötődő jelentősége, hogy átlép a modern korba, és a bírósági szervezetünk közelmúltját tárgyalja. Ez különösen annak fényében jelentős, hogy az 1970-es évek szaktudományi kutatásai az 1848 előtti kort fogták át, lényegében folytatták a Hajnik és Vinkler által kijelölt tematikákat.³⁵ Ez a szaktudományi munka volt az első, amely áthidalta az őrült a Vinkler János által bemutatott rendi kori bírósági szervezet és a kiegyezés utáni magyar szervezeti judikatúra között. A szerző célja a magyar polgári kori igazságszolgáltatási szervezet megteremtésének bemutatása volt. A forrásbázis zömét közvetlen források képezték, a szerző minden épen ma-

radt levéltári anyagot felkutatott és elemzett. Az 1956-os állagvesztés után a tárgykörben 14 töredékes irattári fond (171 iratfolyóméter) maradt meg.³⁶ Ez a hiány magyarázza, hogy Máthé nem végezhetett el a korabeli igazságügyi szervezet primer forrásokra alapozott hivataltörténeti feldolgozását, hanem művében a korabeli igazságügyi reformkonceptió kialakulásának és végrehajtásának folyamatát követte nyomon.

A szerző a hazai polgári kori igazságszolgáltatási szervezet létrehozatalában két periódust különített el. Az első a liberális elvek megvalósításának igényével induló igazságügyi reformkonceptió – kompromisszumokkal átszőtt – periódusa, amely az 1871-i bírósági szervezeti törvények megalkotásáig tartott. A másik a provizórium időszaka, amely az új struktúra kiépítésétől a kormány reorganizációs programjának meghirdetéséig (1875) számítható. Ebben az időszakban került sor az igazságszolgáltatási alapelvek törvény általi felfüggesztésére és a bírói epurációra. A reorganizációs program fő indoka költségvetési jellegű volt, hiszen az államháztartási egyensúly helyreállítása érdekében összesen 38 törvényszéket szüntettek meg. A korszak sokarcúságát mutatta, hogy ezzel egy időben történt meg a Kúria hatáskörének kiterjesztése a választásokkal összefüggő panaszok elbírálására.

A mű tudományos értékét növeli, hogy a felhasznált forráskör kibővült a korabeli miniszterelnökségi iratanyaggal, a minisztertanács jegyzőkönyveivel, valamint a törvényhozás szerveinek elnöki és általános irataival. Ma ezeket gyakran mellőzzük, pedig számos eredeti információval szolgálnak. Az ábrázolás ezért is valóságos, mert a monográfia az egyes bírósági szervezeti szintek működéséről, bírósági statisztikai adatairól is tájékoztat. A szerző az első folyamodású bíróságok létesítése körüli eseményeket és konfliktusokat a helyhatóságok irataival mutatja be. A bírósági szervezet mai kutatóinak is hasznos lenne, ha – Máthé Gáborhoz hasonlóan – vizsgálnák az igazságügyi költségvetés bírósági szervezetre vonatkozó tételeit.

A könyv fő témája a kiegyezés utáni bírósági rendszer és igazságszolgáltatási szervezet létrehozatala, a feldolgozás mégis túlmutat e szervezettörténeti kérdéseken azzal, hogy bemutatja azt is, milyen komoly dilemma elé kerültek a dualista időszak magyar kormányai, amikor a modern polgári államszervezet kiépítésén fáradoztak. Már e műből is kiderül, hogy a korabeli bírósági szervezetre vonatkozó

döntéseket jelentős mértékben befolyásolták a kettős monarchia közjogi kötöttségei és a nemzetiségiéktől, továbbá a kiegyezéssel ellentétben való félelem. A monográfia a fellelhető levéltári források felhasználásán túl bemutatja a korabeli törvényhozás keretében zajló vitákat is. Ma már egyszerűbb a kutatók helyzete, hiszen a jogalkotás digitalizált forrásai teljes terjedelmükben rendelkezésre állnak. A tárgybéli tudományos kutatások e monográfiával biztos alapot nyertek.

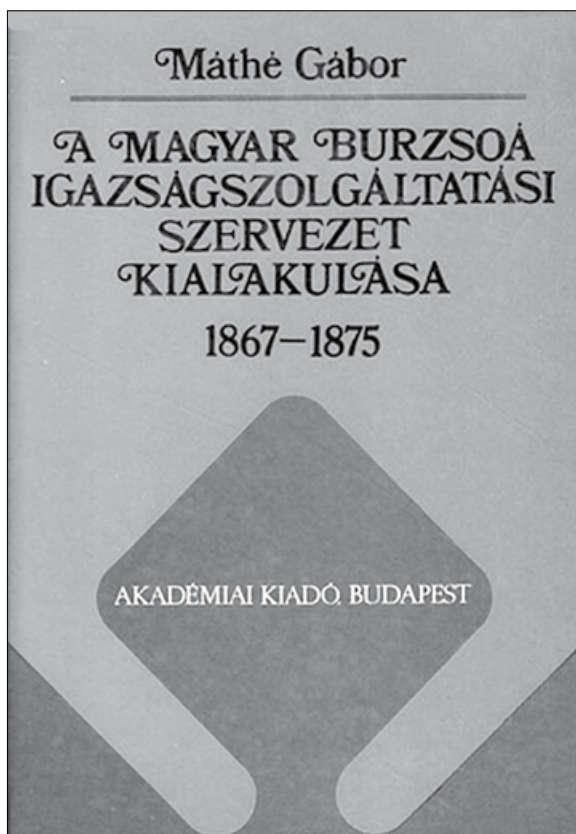
II. A különbíróóságok hazai történetének feldolgozása

Jelentős eredményeket könyvelhetünk el a hazai különbíróóságok jogtörténeti feltárása terén. A hazai különbíróóságok történetének kutatása sajátos történettudományi közelítést igényel, hiszen ebben az esetben a judikatúra

összetett, és ennek története mellett figyelemmel kell lennünk az adott intézményt körülölelő speciális (jogon kívüli) területekre is. Ezen a téren irányadó tudományos teljesítménnyel rendelkezünk, hiszen a választási bíraskodás példaadó alaposágú monografikus feldolgozása Ruszoly József jóvoltából megtörtént.³⁷ A választási bíraskodás jól példázza a különbíróóságok komplex jellegét, hiszen történetileg a jogrendszerünk több, egymást fedő részterületén helyezkedik el. Érinti a választási rendszer, a parlamenti jog és a közjogi bíraskodás területeit, ezért is szükséges az intézmény komplex vizsgálata. A monográfia alapvetően az elsődleges forrásokat, a parlamenti nyomtatványokat és az országos levéltár iratanyagát dolgozta fel. A szerző a kutatás során feltárt adatokat – sajátos értelemben vett, egyéni vo-

násokkal alkotott – jogtörténeti módszerrel dolgozta fel. A vonatkozó fejezetek lényegét összegző szabályozástörténeti szakaszban a jogintézmények létrejöttének történetét és fejlődését követhetjük nyomon. Az alkotó az egyes részintézmények történetét a mű túlnyomó többségét képező szervezeti-eljárásjogi és anyagi jogi fejezeteiben alapvetően a gyakorlati jogalkalmazási esetekből kiindulva, azokat a fennálló szabályozással összevetve tárta fel.

A különbíróóságok az utóbbi idők reorganizációs folyamatai révén különös figyelmet kaptak. Befejezés előtt áll a közigazgatási bíraskodás hazai történetét összegző munka. A kartellbíróóság történetének levéltári feltárása megkezdődött, az esküdtbíróóságok, a népbíróóságok szer-

vezetésének és működésének kutatása is nagy intenzitással folyik. A szabadalmi bíróság, a konzuli bírászkodás, a katonai bíróságok és a hatásköri bíróság iratanyagai gazdára leltek, ezeken a területeken is intenzív kutatások folynak. Az egyházi bírászkodás történetének kutatása terén is jelentős eredmények születtek. Komoly jelei vannak annak, hogy a forrásfeltárások nem csupán az országos, hanem a területi és helyi bírósági szervezeteket is célozzák. Ennek igazolására e lapszám tárgybéli tanulmányaira hivatkozom.

*

A jogtörténet-tudomány növekvő kihívások előtt áll. Ezek jelentős része éppen a hazai bírósági rendszer feldolgozásával függ össze. Sürgetően aktuálissá vált a hazai bírósági szervezet történetének monografikus feldolgozása. Ennek keretében szükség lenne az eddigi tudományos művek összefoglalására, és a legszükségesebb primer források felhasználására. Ehhez kapcsolódó feladat egy tudományos módszertanra épülő bíróságtörténeti bibliográfia összeállítása. Tudományos igényt elégitene ki egy bírói hivatástörténetről szóló összeállítás is, hiszen eddig nem készült olyan feldolgozás, amely a magyar bírói hivatásrend kialakulásáról és történetéről átfogó képet adna. A kúriai munkacsoport tevékenységé-

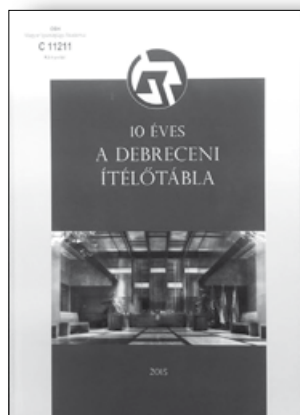
nek támogatásával bővíteni lehetne a bírói archontológiai kutatásokat. Ezek az életrajzi gyűjtések igazán akkor hasznosak, ha prozopográfiai adatokkal társulnak, azaz a jogszolgáltatásban közreműködők származására, családi viszonyaikra, tanulmányaikra és későbbi karrierjükre vonatkozó ismereteket is tartalmaznak. Történeti kutatások tárgyává tehető a bírósági igazgatás hazai története, hiszen ezen a téren sem született átfogó mű. Végül, hogy a tudomány-közvetítés terén is eleget tehessünk a 19. századi eszményeinknek, elképzelhetőnek tartanánk a bírósági szervezetről szóló történeti ismeretek intenzívebb oktatását, PhD-témák közé való felvételét, a bírói hivatással összefüggő tantárgyak oktatási programba illesztését. Jelenleg a nyolc jogász képzési helyen meghirdetett 462 doktori témakör között egy sincs, amely a bírói hivatáshoz, a bírósági igazgatáshoz vagy ezek történetéhez kapcsolódna.

Az áttekintett művek számos tudományos tapasztalatot kínálnak. Folytatnunk kellene Hajnik Imre okleveles kutatásait, követhetnénk Vinkler János merész jogdogmatikai elemzéseit, hasznosíthatnánk Bónis György európai horizontú tudományos módszereit, és tovább kellene vinnünk a Degré Alajos, Máthé Gábor és Ruszoly József által tematikai és módszertani szempontból megalapozott bíróiságtörténeti kutatásokat.

Jegyzetek

- Hajnik Imre: *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes házbéli királyok alatt*. Budapest, 1899, Magyar Tudományos Akadémia, 454 p.
- A peröntő eskü és az előzetes tanú-bizonyítás a középkori magyar perjogban*. Székfoglaló. Budapest, 1881. /Értekezések a társad. tud. kör. VI. 12./ *Okirati bizonyítás a középkori magyar perjogban*. Budapest. 1886. /Értekezések a társad. tud. kör. VIII. 5./ *A királyi bírósági személyes jelenléte és ennek helytartója a vegyes-házakbéli királyok korszakában*. Budapest, 1892. /Értekezések a tört. tud. köréből XV. 4./
- Jelentés a Sztrokay-jutalomról. *Akadémia Értesítő*, 1900. 269. p. (A továbbiakban: Sztrokay)
- Sztrokay 269. p.
- L. B.: Hajnik Imre új könyve. *Budapesti Szemle*, 1900. 139. p. (A továbbiakban: L. B.)
- Újszerű perjogi megállapításait elemzi Magyar Géza: Magyar perjogi reformmozgalmak. *Akadémia Értesítő*, 1911. 642, 643. p.
- Új könyvek (A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyes királyok alatt). *Századok*, 1899. 560–561. p.
- Sztrokay 269. p.; Mezey Barna, Hajnik Imre. / Budapest, 1999. 75. p. Magyar Jogtudósok (Szerk.: Hamza Gábor)
- L. B. 139. p.
- Illés József: Történeti irodalom. *Századok*, 1902. 76. p. Vö. Hajnik Imre nekrológja. *Századok*, 1902. 677–678. p.; Illés József: Hajnik Imre és a magyar jogtörténet. *Értekezések a filozófiai és társadalmi tudományok köréből*. III. köt. 2. sz. Budapest, 1928. Magyar Tudományos Akadémia.
- Kovachich Márton György és Hajnik Imre tevékenységének összekapcsolódásáról Illés József: dr. Hajnik Imre (1840–1902). *Jogállam. Jog- és államtudományi szemle*. I. évf. 1902. VIII. füzet 637. p.
- L. B. 144. p.
- Vécsey Tamás: A magyar bírósági szervezet és perjog. *Jogtudományi Közöny*, 1899. 27. sz. 201–211. p.; Sztrokay 270. p.
- Vinkler János: *A magyar igazságszolgáltatási szervezet és polgári peres eljárás a mohácsi vésztől 1848-ig*. I. kötet. A központi igazságszolgálati szervezet. Pécs, 1921, Dunántúl könyvkiadó. 271 p. /A Magyar Jogászegylet Deák Ferenc Irodalmi Bizottságának Kiadványai II. évf. I–II. köt./; Vinkler János: i. m. II. kötet I. Vidéki igazságszolgálati szervezet. II. Polgári peres eljárás. 734 p.
- Kérészy Zoltán: Egy magyar jogtörténeti mű. *Budapesti Szemle*, 1922. 83. p.
- Vinkler János: i. m. I. köt.
- Gábor Gyula: A régi magyar igazságszolgáltatás. *Jogtudományi Közöny*, 1927. 20. sz. 185. p. (A továbbiakban: Gábor.)
- Az ítélőmesteri joghatóság kialakulása. In *Klebsberg Emlékkönyv*. Budapest, 1925; A királyi ítélőtábla fejlődése. Budapest, 1925. *Magyar Jogászegyleti Értekezések. Új folyam*, XV. 86.
- Dr. Vinkler János: *A magyar igazságszolgáltatási szervezet és polgári peres eljárás a mohácsi vésztől 1848-ig*. II. köt. Pécs, 1927. 734 p.
- Gábor 186. p.
- Gábor 186. p.
- Gábor 185. p.
- Gábor 186. p.
- Degré Alajos: Magyar jogtörténetírás a Horthy-korban. *Gazdaság- és Jogtudomány*, MTA IX. Osztályának Közleményei III (1969). 86–87. p.
- Gábor 185. p.
- MTA tagajánlások. 1928. 26. p.
- Bónis György: *A bírósági szervezet megújítása III. Károly korában. Systematica Commissio*. Budapest, 1935. 175 p. /Értekezések Eckhart Ferenc jogtörténeti szemináriumából 5. sz./ (A továbbiakban: Bónis.)
- Bónis 33. p.
- Varga Endre: Bónis Gy. bírósági szervezet megújítása III. Károly korában. *Systematica Commissio. Levéltári Közlemények*, XV. 296. p. (A továbbiakban: Varga.)
- Bónis 152. p.

- ³¹ Varga 296. p.
- ³² Degré Alajos: Bónis György: A bírósági szervezet megújítása III. Károly korában. Systematica Commissio. Budapest, 1935. /Értekezések Eckhart Ferenc Jogtörténeti Szemináriumából. 5. sz./ Századok, 1936. 228–230. p.
- ³³ Bónis György – Degré Alajos – Varga Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története.* (Kézirat gyanánt.) (Szerk.: Varga Endre, Budapest, 1961, Levéltárak Országos Központja, 203 p. /) Levéltári Szakmai Továbbképzés 13./; Bónis György – Degré Alajos – Varga Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története.* 2., bővített kiadás. (Szerk.: Molnár András) Zalaegerszeg, 1996. 300 p.
- ³⁴ Máthé Gábor: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867–1875.* Budapest, 1982, Akadémiai Kiadó, 240 p.
- ³⁵ Gerics József: A magyar királyi kúriai bíraskodás és központi igazgatás Anjou-kori történetéhez. In *Jogtörténeti Tanulmányok I.* Budapest, 1966. KJK, 285–308. p.; Bertényi Iván: *Az országbírói intézmény története a XIV. században.* Kandidátusi értekezés. Budapest, 1971.; Uő: *Az országbírói intézmény története a XV. században.* Budapest, 1976, Akadémiai Kiadó, 270 p.
- ³⁶ Bognár Iván: Igazságügyminisztériumi Levéltár. Repertórium LOK Budapest, 1962; Varga Endre – Veres Miklós: Bírósági levéltárak 1526–1869. In Sashegyi Oszkár (szerk.): *Magyar Országos Levéltár Kiadványai I.* Levéltári Leltárak 6. Budapest, 1989, Akadémiai Kiadó. 474 p.
- ³⁷ Ruzsoly József: *A választási bíraskodás Magyarországon 1848–1948.* Budapest, 1980, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 564 p. A művet elemzi: Josef Szabó: Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht und Völkerrecht. *Neue Folge*, 33. (1981) S. 102–106.; Degré Alajos: *Századok*, 117. évf. (1983) 2. sz. 475–479. p.; Adalbert Toth: *Südost-Forschungen.* Bd. 44. (1985) 315–316. p.

10 ÉVES A DEBRECENI ÍTÉLŐTÁBLA Szerkesztette: Szilágyiné Karsai Andrea

2015-ben ünnepelte a Debreceni Ítéltábla újraindulásának 10. évfordulóját. A Debreceni Ítéltábla történetét Balogh Judit foglalta össze. Diószegi Attila Párhuzamos „táblarajzok” avagy ítéltáblák Debrecenben című írását az ünnepelt ítélkezési fórum elnökeinek archontológiája követi. Az alakulóülésen elhangzott beszédek után az Ítéltábla területén zajlott megelőző régészeti feltárások eredményeiről Szabó László, a Déri Múzeum régésze számolt be. Ezt követően az új épület és szervezete kerül bemutatásra. A kiadvány gazdagon illusztrált képekkel, eredeti dokumentumokról készített felvételekkel.

ISBN 978 963 12 1676 9 – Debreceni Ítéltábla, 2015, 144 p.

Mezey Barna¹

„Törvények s törvényszékek javításának gondja”

(A felsőbíráskodás szervezetének átalakítása a 18. században)

Az évszázad minden idők legkiterjedtebb és leghosszabb Habsburg-ellenes rendi háborújával kezdődött. A Rákóczi-szabadságharcot lezáró békekötés egyszerre jelentette a török elleni küzdelmek, a felekezeti harcok és a Béccsel szembeni felkelések és szabadsághárcok évszázadainak lezárultát és egy békés, reformokkal teli, nyugalmat és fejlődést hozó évszázad kezdetét. Még alig száradt meg a tinta a szatmári békeokmányon, amikor a III. Károly által egybehívott országgyűlés már

a törvénykezési reformok ügyét tárgyalta. Az uralkodó január 26-án vonult be a császárvárosba, március 30-án bocsátotta ki a megerősített szatmári punctumokat, és április 3-ára hívta tanácskozásra a rendeket az 1708. február 29-ére hirdetett országgyűlés folytatásaként.

Az 1712. május 20-án kelt proposíciók nagyobbik része a törvénykezés körében fogalmazódott meg: javaslat-tétel a törvényes és általános törvénykezésre, a gyors és pontos igazságszolgáltatásra, a bírói visszaélések és kihágások megakadályozására, a törvénykezési szervezet ezek szellemében történő átalakítására volt a rendek feladata.² Bónis György a reform sorsát elemezve mindvégig az uralkodó határozott álláspontjáról számolt be, aki már május 23-án, az ellenvetéseket előzetesen leszerelve adta tudtára a rendeknek, hogy ragaszkodik a törvénykezés reformjához. Az 1722. évi országgyűlés idejére pedig világossá vált a király mély elköteleződése a magyar ítélkezési anarchia felszámolására. III. Károly, aki akkor már tíz esztendeje foglalkozott a magyar jogszolgáltatás reformjával, jó darab ideje (*tíz esztendeje*) az állandó társas-